

## تحلیل انتقادی گفتمان شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک: با تکیه بر آرای نورمن فرکلاف

مقاله پژوهشی (صفحه ۱۰۲-۸۷)

سمانه سراج<sup>۱</sup>، محسن مرانی<sup>۲</sup>

۱- دانشجوی دکتری پژوهش هنر، گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

۲- عضو هیات علمی گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

DOI: 10.22077/NIA.2024.6136.1703

### چکیده

پژوهش حاضر در چهارچوب رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی به تحلیل مهم‌ترین مضمون هنر شیعی دوران قاجار، روایت عاشورا و وقایع وابسته به آن در کاشی‌نگاره‌های مذهبی تکیه معاون‌الملک می‌پردازد. این رویکرد زبان تجسمی کاشی‌نگاره را هم‌چون عملکرد اجتماعی مرتبط با عوامل سیاسی، اجتماعی دو گفتمان سلطنت و شیعی مورد مطالعه قرار می‌دهد؛ عواملی که با عناصر خاص شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک بازتولید می‌شوند. عناصر شیعی ترکیبی از اعتقادات، باورها، اسطوره‌ها و حوادث تاریخی شیعیان هستند. کاربرد این عناصر شیعی به‌منظور مشروعیت‌بخشیدن به حکومت حاکمان وقت نسبت به اعتقادات مردم در عناصر وابسته به معماری، مؤثر بوده است. هدف از پژوهش، تحلیل گفتمان‌های ناظر بر بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک و شناخت عناصر و عملکرد گفتمان شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک شده است و این گفتمان سیاسی و اجتماعی جامعه دوران قاجار با روش‌شناسی نورمن فرکلاف خواهد بود. پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که بر مبنای آرای فرکلاف چه گفتمان‌هایی منجر به بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک شده است و این گفتمان شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه، تحت تأثیر چه عواملی به وقوع پیوسته است؟ روش پژوهش، تحلیل محتوای انتقادی و از نوع پژوهش‌های کیفی است. شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی است. جامعه پژوهش، ۳ کاشی‌نگاره زینبیه تکیه معاون‌الملک است که به روش هدفمند انتخاب شده تا بیشترین اطلاعات مرتبط با سؤالات پژوهش تحلیل شود. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس تحلیل گفتمان انتقادی و بر مبنای آرای فرکلاف در سه سطح مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که براساس تحلیل گفتمان انتقادی، در کاشی‌نگاره‌ها گفتمان شیعه در تقابل با گفتمان سلطنت قرار گرفته است. گفتمان شیعه برای نشان‌دادن این تضاد در شرایط موجود جامعه از روایات شیعی بهره می‌برد. روایات شیعی با تفکر شیعی عرب و هویت ایرانی تلفیق می‌شود. عناصر شیعی در قالب رفتارها و الگوهای قهرمانان شیعه بازتولید شده است. هنرمند مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوره قاجار را با گفتمانی ضداستعماری بیان می‌کند. گفتمان انتقادی شیعه با استفاده از مضمون در کاشی‌ها، تعامل و تقابل شخصیت‌های شیعه را در کنار پیامدهای منفی نشان می‌دهد. در چهارچوب گفتمان شیعه، برخی از هنجارهای اجتماعی معکوس می‌شود. گفتمان شیعه در ساختار و بافت نقاشی‌های کاشی، داستان خود را با انتخاب وقایع خاص شیعی خلق می‌کند. تأثیر انتخاب گفتمان شیعه، با تقویت روحیه مبارزه‌طلبی مقابل گفتمان ضدسلطنتی و انتقادی در عصر قاجار همراه بود که به دنبال کسب مفاهیمی چون تغییر و آزادی در نقاشی‌های کاشی منعکس شده است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل گفتمان انتقادی، اندیشه شیعی، کاشی‌نگاره، دوران قاجار، تکیه معاون‌الملک.

1- Email: samaserajresearcher@gmail.com

2- Email: marasy@shahed.ac.ir

### مقدمه و بیان مسئله

تحلیل عناصر برگرفته از اندیشه شیعی در هنر نشان می‌دهد که این عناصر به‌مثابه ابزاری مؤثر، جهت تبادل اندیشه‌های بشری به‌منظور مشروعیت‌بخشی به حکومت حاکمان وقت نسبت به اعتقادات مردم بوده است. این تأثیرات به‌ویژه در تصویرپردازی روایت عاشورا، در کاشی‌نگاره‌ها که پراهمیت‌ترین عنصر شیعی در تعامل فرهنگ و اندیشه شیعی دوران قاجار بود، برای آگاهی و روشن‌سازی افکار مردم ایران، هم‌چون شکلی از کنش اجتماعی همواره مورد توجه قرار گرفت. از آنجاکه علما، مرجع مردم در امر قدرت بودند، واسطه مردم و قدرت شدند. در این پژوهش از شاه، صدراعظم و وزرایش به‌گفتمان سلطنت و از مراجع و مجتهدان به‌گفتمان شیعه تعبیر می‌شود. روابط این دو گفتمان در دوران قاجار در تقابل بود تا اینکه انقلاب مشروطه رقم خورد. در واقع مشروطیت با قوانین تازه، ساختار قدرت کلاسیک جامعه ایران را شکست و توانست با وضع قانون اساسی، قدرت سیاسی سلطنت و قدرت اجتماعی علما را به چالش بکشد. گفتمان مشروطیت از آشفتگی‌های جامعه نابسامان ایران دوران قاجار نشأت گرفت. گفتمان سلطنت قدرت سامان‌دهی این بی‌قراری‌ها را نداشت؛ به همین دلیل زمینه مساعد پذیرش گفتمان مشروطیت شد. با توجه به اینکه ماهیت و پیامدهای گفتمان مشروطیت برای اکثر مردم روشن نبود، مناسب‌ترین گفتمانی بود که در آن شرایط ایران دوران قاجار، علما و روحانیت از آن پشتیبانی کردند. این دیدگاه در قالب کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک، موضع‌گیری خود را عرضه می‌کند. پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که بر مبنای آرای فرکلاف چه گفتمان‌هایی منجر به بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک شده است و این گفتمان شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه، تحت تأثیر چه عواملی به وقوع پیوسته است؟ این پژوهش با تمرکز بر تحلیل گفتمان فرکلاف، سعی دارد با مطالعه موضوع هر سه کاشی‌نگاره، واقعه عاشورا و به‌دنبال آن قیام توابعین و قیام مختار را در بافت موقعیتی فرهنگی-دینی، اجتماعی و تحلیلی ارائه دهد که تأثیر ساخت ایدئولوژی توسط عالمان دین بر گفتمان کاشی‌نگاره‌ها را آشکار کند. در این رویکرد نه‌تنها تعامل

کاشی‌نگاره و زمینه موقعیتی آن؛ بلکه رابطه دیالکتیک بین گفتمان، قدرت و حقیقت وجود دارد که شایسته توجه است و ضرورت بررسی این تعامل را نشان می‌دهد.

### گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی<sup>۱</sup>

گفتمان ارتباطی بین گوینده و شنونده و نشان‌دادن صدایی واحد در دل یک متن است (میلز، ۱۳۹۲: ۷-۶). زلیک هریس<sup>۲</sup> (Harris, 1952: 1-30) اولین بار از این اصطلاح استفاده کرد و نگاه صورت‌گرایانه صرف به یک متن داشت (بهرام‌پور، ۱۳۷۹: ۲۲). طبق تعریف تحلیل گفتمان در رویکرد غیرسنتی، بررسی شرایط اجتماعی و فرهنگی متن، اهمیتی برابر با متن دارد و هدفش مطالعه بافت سیاسی، فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و کاربرد زبان و ارتباطات و تأثیرش بر محتوا، معانی، ساختارها یا استراتژی‌های متن است (خنیفر، ۱۳۹۵: ۱۳۰). تحلیل گفتمان انتقادی قصد دارد با روشی نظام‌مند، به کاوش در روابط نامعلوم بین متون وقایع و اعمال گفتمانی و ساختارها، روابط فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در سطح گسترده بپردازد (Fairclough, 1995: 132). بین رویکردهای به‌وجودآمده مرتبط با جنبش تحلیل گفتمان انتقادی، جامع‌ترین روش و نظریه از لحاظ حوزه ارتباطات، جامعه و فرهنگ، متعلق به رویکرد نورمن فرکلاف<sup>۳</sup> است (یورگنسن، ۱۳۹۵: ۱۰۹). روش تحلیل گفتمان فرکلاف از سه سطح تشکیل می‌شود: نخست در سطح توصیف که متن براساس شاخصه‌های زبان‌شناختی ویژه هالیدی توصیف می‌شود؛ دوم در سطح تفسیر که رابطه بین فرایندهایی که موجب ساخت و درک گفتمان می‌شود و تأثیر انتخاب عناصر، تحلیل می‌شود و سوم سطح تبیین که به بررسی رابطه عناصر گفتمان و سطح گسترده‌تری از اجتماع پرداخته می‌شود (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۹-۱؛ فرکلاف، ۱۳۹۷: ۲۴۵). با توجه به سطوح گفتمانی فرکلاف، کاشی‌نگاره‌ها در سطح توصیف، خود در چند سطح مطالعه می‌شوند: شناسایی استعاره‌های موجود در بازتولید هر سه روایت در کاشی‌نگاره‌ها، شناسایی ایدئولوژی روابط معنایی عناصر روایت‌ها (هم‌معنایی، شمول‌معنایی و تضادمعنایی)، گزینش عناصر رسمی یا محاوره‌ای نسبت به روایت، معلوم یا مجهول بودن روایت، به‌کارگیری گزینش

اسرارالشهاده، مجالس‌المتقین و کلیات جودی بهره برده است. این تأثیر نه تنها در موضوع؛ بلکه در شیوه طراحی نیز بارز است. آتنا شیرزادی و دیگران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «ارتباط موضوع و رنگ در کاشی‌نگاره‌های عاشورایی تکیه معاون‌الملک»، به تبیین تأثیر موضوع بر انتخاب رنگ کاشی‌نگاره‌ها در تکیه معاون‌الملک پرداخته‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش موضوع عاشورا نقش تأثیرگذاری بر انتخاب رنگ در کاشی‌نگاره‌های عاشورایی تکیه معاون‌الملک دارد. نسترن نوروزی (۱۳۹۶) در مقاله «خوانش جامعه‌شناختی مضامین کاشی‌های تکیه معاون‌الملک»، به ارزیابی ارتباط زمینه و بستر اجتماعی با شکل‌گیری اثر هنری و تکیه بر تمامی مضامین تکیه معاون‌الملک با تأکید بر رویکرد جامعه‌شناختی بازتاب پرداخته است. براساس یافته‌های این پژوهش، اغلب مضامین تصویرسازی شده بر کاشی‌های تکیه معاون‌الملک، در تحولات دوره قاجار و فرایند مدرن‌شدن، ارتباط گسترده با اروپا، ورود فناوری‌های جدید و شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه شکل گرفته‌اند و از این رو بازتابی از جامعه خویش هستند.

در دسته دوم با محوریت مطالعات روش‌شناختی تحلیل گفتمان انتقادی در خوانش کاشی‌نگاره‌ها می‌توان به مقاله مجتبی عطارزاده و سحر اتحادمحکم (۱۳۹۲) با عنوان «خوانش گفتمان کاشی‌نگاره روایتگر سردر ورودی باغ ارم شیراز»، اشاره کرد که به اهمیت مجاورت هر تصویر با تصاویر همنشین خود و عناصر مشترک در یک گفتمان تصویری با تلفیق توصیف قدرت گفتمانی میشل فوکو و نظرات رولان بارت جهت خوانش معانی صریح و ضمنی نگاره‌ها پرداخته‌اند.

### روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش، تحلیل محتوای انتقادی و از نوع پژوهش‌های کیفی است. شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی است. جامعه پژوهش، ۳ کاشی‌نگاره مربوط به زینبیه تکیه معاون‌الملک است که به روش هدفمند انتخاب شده‌اند تا بیشترین اطلاعات مرتبط با سؤالات پژوهش تحلیل شود. روش تجزیه و تحلیل براساس تحلیل گفتمان انتقادی و نیز برمبنای آرای فرکلاف، در سه سطح توصیف، تفسیر و تبیین، مورد بررسی قرار گرفته است.

وجه خبری، پرسشی یا امری با توجه به انتخاب روایت توسط عالمان دین. در سطح تفسیر، شاخصه صوری موجود در متن که حاوی سرنخ‌هایی است که موجب فعال‌شدن ذهن مخاطب می‌شود و نسبت به مضمون اصلی منجر به تفسیر نهایی می‌شود، مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در واقع تفسیر، ارتباط دیالکتیک بین همین ذهنیات کاشی‌نگاره و سرنخ‌های صوری و مضمون اصلی روایت‌ها است. در اینجا پس از تقسیم سطح تفسیر به دو بخش، بافت موقعیتی و بافت بینامتنی، به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود. در سطح سوم؛ یعنی سطح تبیین، به شناسایی تأثیر گفتمان شیعی در چهارچوب اقدامات مشروطیت پرداخته خواهد شد.

### پیشینه تحقیق

بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که پژوهش‌های متعددی به‌خصوص در حوزه تخصصی هنر، به موضوع اندیشه شیعی پرداخته‌اند؛ اما از منظر روش‌شناختی تحلیل گفتمان فرکلاف، تمرکز بر کاشی‌نگاره‌ها کمتر مورد توجه بوده است؛ بنابراین پژوهش حاضر سعی دارد تا به‌نحوی روشمند مسئله بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک را مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد که وجه افتراق این پژوهش با تحقیقات انجام‌شده است. پژوهش‌های هم‌راستا با این پژوهش، در دو دسته اصلی قابل تقسیم‌بندی هستند که به‌دلیل محدودیت حجم مقاله به ذکر چند نمونه اکتفا می‌شود. در دسته اول، با محوریت مطالعات تخصصی کاشی‌نگاره تکیه معاون‌الملک، محمدمهدی مقدسی (۱۴۰۰) در پژوهش «تحلیل و بررسی نقوش کاشی‌کاری تکیه معاون‌الملک کرمانشاه با استفاده از روش آزمون ناپارامتری آماری (کای اسکوتر)»، معتقد است که بین نوع فضاها در تکیه معاون‌الملک و زمینه نقوش کاشی‌کاری‌ها رابطه معنادار و سامان‌مندی وجود دارد که با توجه به آزمون کرامر می‌توان گفت شدت این رابطه نسبتاً قوی است. فاطمه عسگری و مهناز شایسته‌فر (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «مطالعه تأثیر نگاره‌های عاشورایی نسخ چاپ سنگی کلیات جودی بر کاشی‌های تکیه معاون‌الملک»، برآند تا نشان‌دهند که نگاره‌های عاشورایی کاشی‌های تکیه معاون‌الملک از تصاویر نسخ چاپ سنگی، از جمله طوفان‌البعاء،

### تکیه معاون‌الملک کرمانشاه

تکیه معاون‌الملک کرمانشاه عالی‌ترین نمونه بناهای مذهبی دوره قاجار در شهر کرمانشاه است. حسن‌خان بنای حسینی را از برادرش خریداری کرد و ضمن مرمت و بازسازی، در سال ۱۳۳۶ ق. شروع به ساخت دو بنای زینبیه و عباسیه کرد. در ابتدا، تزئینات شکل گرفته بر دیواره‌های تکیه، نقاشی و گچ‌بری بود که توسط استادکاران خبره کار شده بود؛ اما «پس از چندی حسن‌خان معاون‌الملک تصمیم می‌گیرد از مصالحی که از استحکام بیشتری برخوردار است، استفاده کند (مهدی‌آبادی و خدیوی، ۱۳۸۱: ۱۰۱). در تابلوهای کاشی‌کاری شده، مضامین مذهبی، اصلی‌ترین مضمون بوده است (پنجه‌باشی و فرهد، ۱۳۹۴: ۱۶). معاون‌الملک در سال ۱۳۴۷ ق. تکیه را وقف عزاداری ائمه معصومین (ع) کرد (شهبازی، ۱۳۸۶: ۴۶). بیشترین تعداد تابلوهای مرتبط با عناصر اندیشه شیعی در مرکزی‌ترین بخش؛ یعنی زینبیه قرار گرفته است. سه موضوع پژوهش به ترتیب قرارگیری از ضلع شمال شرقی تا جنوب شرقی به این ترتیب هستند: صحنه جنگ امام حسین (ع) و یزیدیان در صحرای کربلا (ظهر عاشورا)، (برتخت‌نشستن و) قصاص مختار (از کفار)، آوردن سلیمان (بن‌صرع) خزاعی و دفن نمودن شهدای کربلا» (مهدی‌آبادی و خدیوی، ۱۳۸۱: ۱۰۱).

### تحلیل گفتمان انتقادی شیعی کاشی‌نگاره‌های زینبیه تکیه معاون‌الملک در سطح توصیف کاشی‌نگاره ظهر عاشورا



تصویر ۱: کاشی‌نگاره ظهر عاشورا، ۱۲۹۶ ش. زینبیه تکیه معاون‌الملک، ۲۸۰ در ۳۲۰ سانتی‌متر، کرمانشاه (نگارندگان، ۱۴۰۱)

یکی از جنبه‌های جهان‌بینی شیعیان در دوره قاجار، در سطح روابط هم‌نشینی عناصر، توجه به دشمن و انسان‌های خودفروخته است که به‌عنوان تضاد معنایی در این کاشی‌نگاره برجسته شده است (تصویر ۱). این انتخاب نگاه ایدئولوژیک کاشی‌نگار را به هویت شیعیان نشان می‌دهد که یکی از درون‌مایه‌های اندیشه شیعی است. پیروان و اهل‌بیت نماد جامعه شیعی ایرانی و امام حسین (ع) نماد انسان شیعی است که در راه خدمت به اسلام و دفاع از آن حاضر به شهادت است. یزید بن معاویه، فرماندهان سپاه عمر بن سعد و... نمونه‌هایی از دشمنان هستند. کاربرد این گروه از افراد در برابر پیروان و اهل‌بیت، تضاد و اختلاف دو طبقه اجتماعی را نشان می‌دهد. در این میان افرادی هم هستند که به سپاه امام ملحق و تسلیم حق می‌شوند. حرّ نمونه این افراد است (جدول ۱).

جدول ۱: مطالعه تحلیلی سطح توصیف فرکلاف در کاشی‌نگاره ظهر عاشورا (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شناختاری ساختارهای گفتمان‌مدار در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک	ساختارهای گفتمان‌مدار سطح توصیف برگرفته از (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۴۵)
وجود تضاد معنایی با توجه به جایگاه بین دشمنان امام (سپاهیان یزید بالای کادر و در سطح وسیع) نسبت به پیروان و اهل‌بیت (پایین کادر در سطح کوچک)	روابط معنایی (هم‌معنایی، شمول معنایی و تضاد معنایی)
معلوم بودن افعال (کنش) و اشخاص (سوژه) سپاهیان دو گروه جنگی در روز عاشورا و نتیجه واقعه عاشورا بین دو گروه از شیعیان در پایین کادر و یزیدیان در بالای کادر	معلوم یا مجهول بودن عناصر روایت
وجه خبری نشان از قطعیت واقعه به زبان بصری با نگاه متخصصان شیعی	وجه خبری، پرسشی یا امری عناصر
زندگی در برابر مرگ، قیام در برابر ظلم و بی‌عدالتی، فداکاری برای حفظ مذهب شیعه در برابر خیانت به آن	شناختاری استعاره‌های موجود در متن
فضای رسمی جنگ بین دو گروه از شیعیان و یزیدیان	فضای شکل‌گیری عناصر رسمی یا عامیانه



منجر شد تا به یکدیگر بپیوندند؛ هم‌چنین دفن کردن شهدا با همراهی امام‌سجاد(ع) و اعلام پشیمانی در جهت یاری‌رساندن به ایشان در قوم بنی‌اسد، مورد توجه قرار گرفته است. کاشی‌نگار برای همراهی با سلیمان، ماجرای دفن شهدا را در پایین کادر قرار داده است. این انتخاب، نگاه ویژه شیعیان را به هویت مردم بعد از مصیبت نشان می‌دهد که یکی از درون‌مایه‌های اندیشه شیعی است. در این اندیشه سلیمان و لشکریانش نماد غفلت و پشیمانی و قوم بنی‌اسد نماد جاهلیت هستند. پرچم سبزرنگی با نوشته «نصر من الله و فتح قریب» (آیه ۱۳ سوره صف) یعنی یاری و پیروزی از خداوند است، زیر پای قوم بنی‌اسد روی زمین قرار داده شده است. این مضمون جزو پیامدهای واقعه عاشورا است (جدول ۲). قیام توابین یکی از مهم‌ترین اقدامات شیعیان پس از شهادت امام‌حسین(ع) بود و نقش امام‌سجاد(ع) در شکل‌گیری قیام توابین و حوادث قرن اول هجری همانند ماجرای قوم بنی‌اسد، حمایت امام‌سجاد(ع) را نسبت به قصاص به همراه داشت (حسینی، ۱۳۹۸: ۱۱۳). ایشان مردم را به توبه و جهاد علیه حکومت فراخواندند (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۵۸؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۶: ۲۴۸؛ مرتضی‌عاملی، ۱۳۵۵: ۸۱-۷۰).

## کاشی‌نگاره آوردن سلیمان خزاعی و دفن نمودن شهدای کربلا



تصویر ۲: کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی، ۱۲۹۶ش، زینبیه، تکیه معاون‌الملک، ۲۸۰در ۳۲۰ سانتی‌متر، کرمانشاه (نگارندگان، ۱۴۰۱)

جهان‌بینی اندیشه شیعی در بررسی عناصر این کاشی‌نگاره، در روابط هم‌نشینی، توجه به غفلت، تردیدها و پشیمانی است که به‌عنوان شمول معنایی در این کاشی‌نگاره برجسته شده است (تصویر ۲). سیدحسین محمدجعفری در معرفی رهبران قیام به سلیمان بن سرد خزاعی اشاره می‌کند که همیشه در صف مقدم فعالیت شیعیان کوفه بود (۱۳۹۲: ۲۶۲). پشیمانی کوفیان از یاری‌نکردن امام‌حسین(ع) با هدف خون‌خواهی او

جدول ۲: مطالعه تحلیلی سطح توصیف فرکلاف در کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شناختارهای گفتمان‌مدار در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک	شناختارهای گفتمان‌مدار سطح توصیف
شمول معنایی در دو نقطه بالا و پایین کادر با مضمون پشیمانی از یاری‌نکردن امام‌حسین(ع) توسط توابین و گروه دیگر در قوم بنی‌اسد با همراهی امام‌سجاد(ع)	روابط معنایی
معلوم‌بودن کنش دو گروه قیام توابین در بالا و دفن کردن شهدای کربلا توسط قوم بنی‌اسد در پایین کادر	معلوم یا مجهول بودن عناصر
وجه خبری جهت آگاهی از توبه در قالب جهاد علیه حکومت و قصاص و خون‌خواهی از امام‌حسین(ع)	وجه خبری، پرسشی یا امری عناصر
غفلت و پشیمانی در برابر آگاهی، جهل و نادانی در برابر عقلائییت، جهاد علیه حکومت در مقابل سکوت	شناسایی استعاره‌های موجود در متن
عناصر رسمی در حال قیام و جهاد علیه حکومت	فضای شکل‌گیری عناصر رسمی یا عامیانه



تصویر ۳: قیام مختار، ۱۲۹۶ش. زینبیه تکیه معاون‌الملک، ۲۸۰در ۳۲۰ سانتی‌متر، کرمانشاه (نگارندگان، ۱۴۰۱)

## کاشی‌نگاره بر تخت‌نشستن و قصاص مختار از کفار

جهان‌بینی اندیشه شیعی نیز در این کاشی‌نگاره، از لحاظ روابط هم‌نشینی عناصر، در قالب تضاد معنایی توجه به خون‌خواهی امام‌حسین(ع) است (تصویر ۳). یکی از سه واقعه مهم بعد از شهادت امام‌حسین(ع) که ارکان دولت امویان را لرزاند، قیام مختار در عراق بود (طبری، ۱۳۶۲: ۳۱۷۹). مهم‌ترین قیام ضدحکومت پس از عاشورای حسینی را مختار برپا کرد (بوئیل، ۱۳۶۲: ۳۷). در این اندیشه مختار نماد جامعه

شیعی ایرانی، عدالت خواه و مبارزی است که ا به جهاد برای خون خواهی امام حسین(ع) اقدام کرد (طبری، ۱۳۶۲: ۳۴۱۰). شمر، عمر، سنان، خولی و... نماد انسان فروشان بی دین هستند که نمایش این گروه از افراد خائن در برابر افراد عدالت خواهی همچون مختار و یارانش در اندیشه شیعی، تضاد و اختلاف دو طبقه را نشان می دهد (جدول ۳).

جدول ۳: مطالعه تحلیلی سطح توصیف فرکلاف در کاشی نگاره قصاص مختار (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شناختارهای گفتارهای مختار مدار در کاشی نگاره های تکیه معاون الملک	ساختارهای گفتارمدار سطح توصیف
تضاد معنایی بین عاملین جریان عاشورای حسینی، پیروان و یاران امام حسین(ع)، سطح وسیعی از سمت چپ تا بلو متعلق به مسئله قصاص و خون خواهی و سطح کمتری در سمت راست متعلق به یاران و پیروان امام	روابط معنایی
معلوم بودن ماجرای قصاص مختار از عاملین عاشورای حسینی در جهت توبه و پاک شدن	معلوم یا مجهول بودن عناصر روایت
وجه خبری از آگاه شدن نسبت به پیوستن به شیعیان جهت توبه و جهاد تا شهادت و پاک شدن در پیشگاه خداوند	وجه خبری، پرسشی یا امری عناصر
بی عدالتی مقابل عدل گستری، دفاع از مذهب و انسانیت مقابل خیانت به آن، توبه و جهاد مقابل سکوت	شناسایی استعاره های موجود در متن
فضای رسمی قصاص عاملین ماجرا و متوجه کردن شیعیان به جهاد علیه مخالفان و حکومت و توبه در جهت رفع گناه	فضای شکل گیری عناصر رسمی یا عامیانه

روایت هر سه کاشی نگاره از زاویه دید دانای کل است. کسی که شیعه است، به این وقایع آگاهی کامل دارد؛ پس روایت وجه خبری دارد. وجه خبری نشان از قطعیت واقعه در اندیشه شیعی است. مشخص بودن یا معلوم بودن وقایع نشان از قدرت تصمیم گیری مخاطب از نتیجه گیری دارد و مقدمات فهم متن را فراهم می کند. استفاده از واقعه ای در گذشته نشان از اتفاقات و اضطرابات و تشویش های زمان حاضر دارد. کارکرد اعمال در جهت منفی برای تأکید کلام است و پیامد آن در جهت تقویت وجه مثبت واقعه است. گفتار شیعی در این روایت نشان می دهد که دنیا عرصه تقابل زندگی در برابر مرگ، قیام در برابر ظلم و بی عدالتی، فداکاری برای حفظ مذهب شیعه در برابر خیانت به آن است. گفتار شیعی با انتخاب این مضمون ها در کاشی نگاره ها تلاش کرده است مخاطب را به پیامد این مضامین هدایت کند و این نکته می تواند نشانگر نگاه ایدئولوژیک اندیشه شیعه باشد.

تحلیل گفتار انتقادی شیعی کاشی نگاره های زینبیه تکیه معاون الملک در سطح تفسیر: بافت موقعیتی کاشی نگاره ظهر عاشورا ماجرای اصلی قیام عاشورا حرکت اعتراضی امام حسین(ع)

علیه حکومت یزید جهت احیای حکومت اسلامی و سنت رسول خدا و مبارزه با بدعت ها بود (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۲۶؛ کوفی، ۱۳۹۶: ۲۷) (جدول ۴). اسلام توسط کفار محدود شده است که با در نظر گرفتن امام حسین(ع) به عنوان نماد اسلام واقعی در مرکز و با اندازه کوچک و یزیدیان در اطراف با بزرگ نمایی نشان داده می شود (تصویر ۱). شیعیان در عین حال مجبور به تحمل شرایط و یا دفاع از هویت واقعی اسلام شیعی هستند که در پایین کادر در فضای کوچک با رنگ سیاه در جامه زنان، شهدا در حالت افقی و سکون و امام تنها و بی یار و یاور به طور نمادین نشان داده شده است؛ از این رو یا ناچارند انحرافات اسلامی مذهب شیعی را بپذیرند و خود را با آن هماهنگ کنند و یا اینکه مقابل آن جبهه بگیرند و از هویت اسلامی شیعه دفاع کنند و یا میان شیعه و کفار سرگردان بمانند. نجات بندگان خدا از بی خبری، سرگردانی و گمراهی، یکی از اهداف امام حسین(ع) از قیام بود (طوسی، ۱۴۰۷: ۱۱۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۵۴). برای فرکلاف واقعیت اجتماعی در اقشار مختلف سازمان دهی شده است که به طور دیالکتیکی از کلی ترین سطوح (ساختارها) به خاص ترین و ملموس ترین سطوح (فرایندها/ رویدادها) به هم متصل می شوند (Chouliaraki, Fairclough, 1999: 183 & Fairclough, 2005: 915-938).

تحلیل گفتار انتقادی شیعی کاشی نگاره های زینبیه تکیه معاون الملک در سطح تفسیر: بافت موقعیتی کاشی نگاره ظهر عاشورا

ماجرای اصلی قیام عاشورا حرکت اعتراضی امام حسین(ع)

شرکت‌کنندگان اصلی واقعه عاشورا در این بافت موقعیتی، مربوط به یزیدیان حاضر در زمان امام حسین(ع) است که در جایگاهی فرادست نسبت به شیعیان قرار دارند و برای ربودن جایگاه بهتر در تقابلند و شیعیانی که با هم بافت موقعیتی یکسانی دارند و در تعامل هستند (جدول ۵).

همان‌طور که کارل مارکس<sup>۴</sup> (۲۰۱۴) در تزه‌های فویرباخ<sup>۵</sup> بیان می‌کند، زندگی اجتماعی در اصل عمل است. به‌ویژه در تز هشتم، فرکلاف معتقد است که نمونه واسطه بین اقشار با وسعت بیشتر (در اینجا سپاه یزیدیان) و اقشار با وسعت کمتر (در اینجا سپاه شیعیان)، اعمال اجتماعی خواهد بود (Fairclough, 2003:1-279). عمل اجتماعی فاعلان و

جدول ۴: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر فرکلاف در کاشی‌نگاره ظهر عاشورا، شناسایی واقعه عاشورا (نگارندگان، ۱۴۰۱)

پرسش‌های شناسایی سطح تفسیر برگرفته از (فرکلاف، ۲۴۵:۱۳۷۹)	شناسایی سطح تفسیر کاشی‌نگاره ظهر عاشورا
ماجرای چیست؟	ظهر عاشورا
در متن چه فعالیتی در حال انجام است؟	حرکت اعتراضی امام حسین(ع) علیه حکومت یزید
جان‌مایه متن چیست؟	ایستادگی علیه انحراف جامعه اسلامی از باورهای دینی و اخلاقی
چه کسانی درگیر ماجرا هستند؟	فاعلان و شرکت‌کنندگان اصلی واقعه عاشورا، شیعیان و یزیدیان

جدول ۵: مطالعه تحلیلی بافت موقعیتی شیعیان و یزیدیان در کاشی‌نگاره ظهر عاشورا (نگارندگان، ۱۴۰۱)

بافت موقعیتی سطح تفسیر	شناسایی بافت موقعیتی کاشی‌نگاره ظهر عاشورا
بافت موقعیتی یزیدیان نسبت به شیعیان	جایگاهی فرادست در واقعه عاشورا
بافت موقعیتی شیعیان نسبت به یزیدیان	جایگاهی فرودست در واقعه عاشورا
بافت موقعیتی یزیدیان نسبت به هم	متغیر در تقابل
بافت موقعیتی شیعیان نسبت به هم	یکسان در تعامل

سلیمان خزاعی با توبه و جهاد علیه حکومت اموی در قالب قیام توابین علنی شد (مجلسی، ۲۵۸:۱۴۰۳). فاعلان و شرکت‌کنندگان اصلی قیام توابین شیعیانی هستند که با توبه و جهاد علیه حکومت و کشته‌شدنشان، بدعهدی گذشته را جبران می‌کنند. بافت موقعیتی توابین را شیعیانی با موقعیت یکسان و در تعامل با یکدیگر تشکیل می‌دهند (جدول ۷).

### کاشی‌نگاره آوردن سلیمان خزاعی و دفن کردن شهدای کربلا

امام سجاد(ع) در شرایطی به امامت رسیدند که حکام اموی مرتکب جنایتی شدند که حکم آن قصاص بود؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین وظایف امام سجاد(ع)، تبیین و اقامه این حکم شرعی و تبیین وظیفه مردمی بود که در همراهی امام حسین(ع) کوتاهی کرده بودند (حسینی، ۱۱۱:۱۳۹۸)؛ بنابراین، کنش

جدول ۶: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر فرکلاف در کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی، شناسایی قیام توابین (نگارندگان، ۱۴۰۱)

پرسش‌های شناسایی سطح تفسیر	شناسایی سطح تفسیر کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی
ماجرای چیست؟	آوردن سلیمان خزاعی و دفن کردن شهدای کربلا
در متن چه فعالیتی در حال انجام است؟	قیام علیه حکومت
جان‌مایه متن چیست؟	خون‌خواهی امام حسین جهت توبه از اعمال گذشته
چه کسانی درگیر ماجرا هستند؟	فاعلان و شرکت‌کنندگان توابین به رهبری سلیمان خزاعی

جدول ۷: مطالعه تحلیلی بافت موقعیتی توابین نسبت به شیعیان حاضر در واقعه عاشورا (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شناسایی بافت موقعیتی کاشی نگاره سلیمان خزاعی	بافت موقعیتی سطح تفسیر
جایگاهی فرودست نسبت به شیعیان	بافت موقعیتی توابین نسبت به شیعیان حاضر در واقعه عاشورا
یکسان در تعامل	بافت موقعیتی توابین نسبت به هم
متغیر در تقابل	بافت موقعیتی توابین نسبت به یزیدیان

از همکاری با آنان خودداری کرد. فاعلان و شرکت کنندگان اصلی قیام مختار، شیعیان مجاهد علیه حکومت بودند. بافت موقعیتی مختار با فرادستی او نسبت به دیگر شیعیان نشان داده می‌شود (جدول ۹). یاران اصلی مختار نماد شیعیانی ثابت‌قدم و مجاهد و یاران دیگر مختار نماد شیعیان مردد و بیعت‌شکن با مختار بودند (طبری، ۱۳۶۲: ۳۴۱۰).

جدول ۸: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر فرکلاف در کاشی نگاره قصاص مختار، شناسایی روایت مختار (نگارندگان، ۱۴۰۱)

پرسش‌های شناسایی سطح تفسیر	شناسایی سطح تفسیر در کاشی نگاره قصاص مختار
ماجرای چیست؟	قیام مختار
در متن چه فعالیتی در حال انجام است؟	جهاد مختار علیه حکومت
جان‌مایه متن چیست؟	خون خواهی از قاتلین امام حسین
چه کسانی درگیر ماجرا هستند؟	فاعلان و شرکت کنندگان شیعیان متحد با مختار و قاتلین امام و اهل بیت

جدول ۹: مطالعه تحلیلی بافت موقعیتی مختار نسبت به شیعیان حاضر در واقعه عاشورا (نگارندگان، ۱۴۰۱)

شناسایی بافت موقعیتی کاشی نگاره قصاص مختار	بافت موقعیتی سطح تفسیر
جایگاهی فرادست نسبت به شیعیان	بافت موقعیتی مختار نسبت به شیعیان
متغیر در تقابل	بافت موقعیتی شیعیان متحد با مختار نسبت به هم

غیرمستقیم متأثر از آیات قرآن، مضامین اسلامی، احادیث شیعی و منابع مستند شیعی است. چهار بینامتنیت شیعی، اسلامی، ایرانی و عرب تشخیص داده می‌شود (نمودار ۱). عنصر وحدت در تسلسل روایت‌های سه کاشی نگاره دیده می‌شود. ارجاع به بینامتنیت شیعی در منابعی همچون: بحار الانوار، ج ۹۸: ۱۱۵، کامل‌الزیارات، ج ۸: ۲۶۹، التهذیب، ج ۶: ۷۳ و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۴: ۱۶۹ و در احادیث مرتبط با آیات قرآن در منابعی همچون عروسی هویری، ۱۴۱۵: ۵۳۳-۵۳۵، قمی مشهدی، ۱۳۶۷: ۱۷۲ و در تفاسیر شیعی، آیه ۲۲ سوره مطففین اشاره به ابرار دارد. ابرار کسانی هستند که نفس زکیه دارند و این خصوصیت مختص پنج تن آل عبا هم‌چون امام حسین (ع) است.

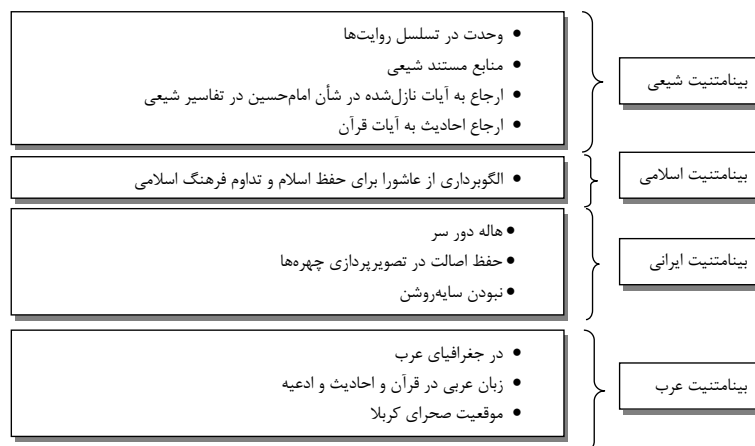
**کاشی نگاره بر تخت نشستن و قصاص مختار از کفار**  
ماجرای اصلی قیام مختار کمک به اهل بیت و خون خواهی شهدای کربلا بود (زرین کوب، ۱۳۶۹: ۱۴۱). (جدول ۸). مختار پس از ورود به کوفه با دعوت سلیمان بن خزاعی و قیام مواجه شد؛ از آنجاکه سلیمان را برای قیام مناسب نمی‌دید،

**تحلیل گفتمان انتقادی شیعی سه کاشی نگاره زینبیه**  
**تکیه معاون‌الملک در سطح تفسیر: بافت بینامتنیت**  
فرکلاف بینامتنیت‌ها را بسیار گسترده تعریف می‌کند تا روابط خارجی مختلف بین متون را دربرگیرد؛ این نشان می‌دهد که چگونه یک متن به متون گذشته پاسخ می‌دهد؛ دوباره تأکید می‌کند و دوباره کار می‌کند و در انجام این کار به ساخت تاریخ و فرایندهای گسترده‌تر تغییر، کمک می‌کند (Fairclough, 1995:112). کاشی نگار با استفاده از بینامتنیت‌ها با قرآن و مضامین دینی و تاریخی، ارتباط برقرار کرده و با خلاقیت خود اقدام به خلق گفتمانی جدید برای بیان شرایط موجود در جامعه خود، کرده است. مضامین کاشی نگاره‌ها، به‌طور مستقیم و



تقدس دور سر معصومین نشان‌دهنده تمایز یا فضلی است که به امام‌علی(ع) و اهل‌بیتش نسبت داده می‌شود (Okasha, 1981: 45). اما در تابلوی ظهر عاشورا و قیام توابعین فقط مختص امام‌سجاد(ع) است که طبق گفته کوپر نماد قوه حیاتی فرد است (۱۳۷۹: ۲۶۷). از سده دهم به بعد، با هدف تأکید بر روحانیت و تقدس پیامبر اکرم(ص)، صورت ایشان با روبند کوتاه پوشیده می‌شد. همین روش با هدفی مشابه برای امامان شیعه نیز به کار گرفته شد (شایسته‌فر، ۱۳۸۴: ۱۳۸؛ Kubler, 1962: 109). کاپادونا آپوستولوس معتقد است هاله مقدس در آثار هنری دینی همچون شمایل‌های مقدس به‌ویژه در نگارگری اسلامی، واسطه منحصربه‌فردی در انتقال نیروهای روحانی و بخش جدایی‌ناپذیر ابعاد زیبایی‌شناختی و آیینی در عبادات دینی به شمار می‌روند (۱۳۸۳: ۱۰۴). نسبت اندازه امام‌حسین(ع) به سپاهیان یزید در کاشی‌نگاره، به نظر می‌رسد هم اشاره به بزرگی عمل ناپسند سپاه دشمن دارد و هم اشاره به بی‌توجهی گفتمان سلطنت نسبت به نظارت علمای طراز اول بر مصوبات مجلس دارد که به دنبال صدور فرمان مشروطه منجر به خفه‌کردن جنبش تهران توسط محمدعلی‌شاه شد (کسروی، ۱۳۵۴: ۱۱۳) و تعدادی از روحانیون را مجبور کرد تا در مجالس و محافل ضدمشروطیت سخن گویند (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۱۹۶-۱۹۷؛ خوانساری، ۱۳۹۴: ۱۶۹). حفظ اصالت در تصویرپردازی چهره‌ها در حد انتقال پیام کاربرد پیدا می‌کند. سایه‌روشن و منبع نور در صورت‌ها دیده نمی‌شود (جدول ۱). جغرافیای عرب، وجود زبان عربی قرآن، آیات نازل شده در شأن امام‌حسین(ع) و احادیث و ادعیه و موقعیت صحرای کربلا موجب بافت بینامتنیت عرب می‌شود.

او نفس زکیه و مطمئن است و در کربلا به نفع دین و به صلاح جامعه اسلامی شهادت را با رضایت به قضای الهی پذیرفت که دین پابرجا بماند (قمی مشهدی، ۱۳۶۷: ۱۷۲؛ عروسی هویزی، ۱۴۱۵: ۲۳-۲۵؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۷: ۱۵۱). با ارجاع به آیه ۷۵ سوره حجر به متوسمین (آل محمد) به‌ویژه امام‌حسین(ع) اشاره می‌شود (فیض کاشانی، ۱۴۱۶: ۸۰؛ بحرانی، ۱۴۱۶: ۲۴۹). اشاره به مستضعفان (ائمه پس از پیامبر) با ارجاع به آیه ۵ سوره قصص (عروسی هویزی، ۱۴۱۵: ۱۱؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۶: ۱۴)، اشاره به ولادت امام‌حسین(ع) با ارجاع به آیه ۱۵ سوره احقاق (عبدالهی، ۱۳۹۶: ۵۹)، ارجاع به دو روایت قیام توابعین و مختار در منابعی همچون: ابن‌اثیر، ۱۳۶۸: ۳۰۲؛ سیدجعفر شهیدی، ۱۳۹۶: ۲۰۵-۲۰۶، مسکویه، ۱۳۸۰، ج ۲: ۱۲۹ و ارجاع به آیات نازل شده در شأن امام‌حسین(ع) دیده می‌شود (شوری/سوره ۴۲، آیه ۲۳؛ احزاب/سوره ۳۳، آیه ۳۳؛ آل‌عمران/سوره ۳، آیه ۶۱؛ بقره/سوره ۲، آیه ۳۷؛ بقره/سوره ۲، آیه ۱۲۴؛ آل‌عمران/سوره ۳، آیه ۳۳؛ ابراهیم/سوره ۱۴، آیه ۲؛ اسراء/سوره ۱۷، آیه ۳۳؛ انسان/سوره ۷۶، آیه ۸ و ۹؛ مریم/سوره ۱۹، آیه ۱) (جدول ۱۰). الگوبرداری از عاشورا و حوادث بعد از آن برای حفظ اسلام و تداوم فرهنگ اسلامی موجب ایجاد بافت بینامتنیت اسلامی می‌شود. یکی از شاخصه‌های مهم سبک زندگی اسلامی، توجه به فضایل اخلاقی امام‌حسین(ع) از منظر قرآن است (نحل/سوره ۱۶، آیه ۸۹؛ نساء/سوره ۴، آیه ۵۹؛ یونس/سوره ۱۰، آیه ۱۰). در بینامتنیت ایرانی وجود شاخصه‌هایی همچون هاله دور سر امام‌سجاد(ع) که طبق ادعای شایسته‌فر این ویژگی قابل توجه مصورسازی تصاویر شیعی بوده است، قابل ذکر است. عکاشه معتقد است کشیدن هاله




نمودار ۱: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر در بافت بینامتنیت فرکلاف در کاشی‌نگاره زینبیه تکیه معاون‌الملک (نگارندگان، ۱۴۰۱)


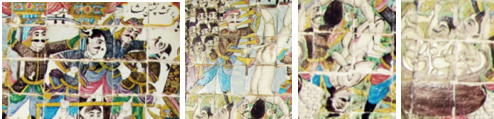
## تحلیل گفتمان انتقادی شیعی کاشی نگاره‌های زینبیه تکیه معاون‌الملک در سطح تبیین: بازتولید گفتمان شیعی

در بخش تبیین، به دنبال آثار گفتمان شیعی بر نهادهای اجتماعی و افراد آن هستیم و اینکه شاخصه‌های گفتمان شیعی چگونه در سخنان شخصیت‌های شیعی و سرنوشتشان تبلور می‌یابد. در دوران قاجار بروز عوامل متعدد، مانند جنگ‌های ایران و روس، نفوذ اجانب در ایران به واسطه امتیازات اعطاشده توسط شاهان قاجار و نفوذ ایدئولوژی شاخه‌های متعدد علمای شیعه ضاله مانند اخباری‌گری، بابی‌گری، شیخیه و متصوفه در میان جامعه موجب شد تا علمای شیعه مشروطه، شیعه مشروعه و شیعه سنتی هویت‌سازی را از طریق رسانه‌هایی چون کاشی نگاره‌ها شروع کنند (بشریه و جمال‌زاده، ۱۳۷۷: ۱۸۲). شاخصه‌های گفتمان شیعی؛ هم‌چون مردمی‌بودن و اتکا به مردم، تساهل و مدارا، حق نظارت، اعتراض، صداقت با مردم، نگاه منطقی و آگاهانه به عرصه سیاست، شایستگی، روحیه جمع‌گرایانه، باور به خرد جمع، قابلیت اعتماد، مظلومیت، محرومیت و عزم بر احقاق حق در انسان، عشق به ائمه، باور به امامت و عدالت، مناسبات شیعی (ادعیه، احادیث، زیارت و عزاداری)، شهادت (جعفری کافی‌آباد، ۱۳۹۴: ۷۹)؛ هم‌چنین شاخصه‌های گفتمان سلطنت؛ هم‌چون وابستگی به غرب، تیرگی مناسبات دولت و روحانیون (در قالب مؤلفه‌هایی چون اندازه و تنهایی روحانیت)، شورش‌های داخلی، بروز تمایلات تجزیه‌طلبانه سران ایلات، فقدان یک نیروی نظامی کارآمد و ارتش منظم، زیر سؤال رفتن مشروعیت، بی‌کفایت‌تر شدن پادشاهان، فاصله‌گرفتن

از مردم، به‌خاطر افتادن منافع ایرانیان، ناتوانی در ایجاد نظم در کشور، مخصوصاً دوره محمدعلی‌شاه با به‌توب‌بستن مجلس و تبعید و کشتن آزادیخواهان (آبراهامیان، ۱۳۷۷: ۵۲) و هم‌چنین شاخصه‌های گفتمان مشروطه؛ هم‌چون برقراری عدالت و مساوات، بسط و تسری حریت و آزادی‌های مدنی، تمهید و گسترش رفاه اجتماعی، زیرسؤال‌بردن قالب ارباب‌رعیتی، محدودکردن اختیارات شاه و حکام ایالت، حرکتی برای رفع ظالم، کاهش دخالت و کنترل دولت در امر تجارت، عمران و آبادانی کشور، پشتیبانی گفتمان شیعی از آن، ادعای سازگاری شرع و عرف، توسعه و سنت اسلامی (نائینی، ۱۳۸۹: ۷۱؛ نجفی، ۱۳۷۸: ۳۶۵؛ کدیور، ۱۳۷۸: ۲۰۵-۱۶۵؛ زرگری‌نژاد، ۱۳۷۷: ۴۴۰؛ رضائی‌پناه، ۱۳۹۵: ۷۵-۹۸)، همگی موجبات رابطه تقابلی بین گفتمان شیعی و گفتمان سلطنت شد. رهبران مشروطه‌خواه کرمانشاه به بازتولید گفتمان شیعی پرداختند که توسط علمای نجف پشتیبانی می‌شد. آن‌ها با تأیید ضمنی هدفی که مشروطیت داشت، به معرفی اهداف آن به مردم کرمانشاه پرداختند و با تشویق به قبول مشروطیت که نشانگر آگاهی اجتماعی و سیاسی مردم شهر نسبت به ایجاد قانون و عمل به آن محسوب می‌شد، مردم را ترغیب کردند تا در برابر گفتمان سلطنت پایداری کنند. تأثیر گفتمان شیعی محدود به شیعیان نمی‌شد؛ بلکه قشر روشنفکران سیاسی و تاجران که حتی از مباحث دینی اطلاعات چندانی نداشتند را نیز تحت تأثیر این فضای پرتحرک نسبت به گفتمان سلطنت قرار داد (ثواقب، ۱۳۹۶: ۲۳۰-۲۰۷).

جدول ۱۰: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر در بافت بینامتنیت شیعی فرکلاف در کاشی نگاره زینبیه تکیه معاون‌الملک (نگارندگان، ۱۴۰۱)

بینامتنیت شیعی در سه کاشی نگاره			
عنوان روایت	وحدت در تسلسل روایت‌ها در ترکیب‌بندی	منابع مستند شیعی در باب واقعه عاشورا	تفسیر شیعی در باب واقعه عاشورا
کاشی نگاره ظهر عاشورا		شرح نهج البلاغه ابن‌ابی‌الحدیید، ج: ۴، ۱۶۹ بهار الانوار، ج: ۹۸، ۱۱۵ کامل‌الزیارات، باب: ۸۸، ج: ۲۶۹، ۷ التهدیب، ج: ۶، ۷ بحرانی، ۱۴۱۶: ۳۴۹	آیات قرآن در باب واقعه عاشورا آیه ۲۲ سوره مطففین، اشاره به ابرار آیه ۷۵ سوره حجر، اشاره به منوسمین آیه ۵ سوره قصص، اشاره به مستضعفان آیه ۱۵ سوره احقاف اشاره به ولادت امام حسین

بینامتنیت شیعی در سه کاشی‌نگاره				
عنوان روایت	وحدت در تسلسل روایت‌ها در ترکیب‌بندی	منابع مستند شیعی در باب واقعه عاشورا	تفاسیر شیعی در باب واقعه عاشورا	آیات قرآن در باب واقعه عاشورا
۲. کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی		منابع مستند شیعی در تأیید قیام توأبین و قیام مختار و ارتباطش با واقعه عاشورا		
		<p>ابن اثیر، ۱۳۶۸: ۳۰۲؛ سیدجعفر شهیدی، ۱۳۹۶: ۲۰۵ و ۲۰۶؛ مسکویه، ۱۳۸۰، جلد ۲: ۱۲۹</p>		
۳. کاشی‌نگاره قضاص مختار				

جدول ۱۱: مطالعه تحلیلی سطح تفسیر در بافت بینامتنیت ایرانی فرکلاف در کاشی‌نگاره تکیه معاون‌الملک (نگارندگان، ۱۴۰۱)

بینامتنیت ایرانی				
هاله دور سر	نسبت اندازه	حفظ اصالت در تصویرپردازی چهره‌ها (تأکید بر حالت چهره در انتقال موضوع)	نبودن نشانی از سایه‌روشن در چهره‌ها	
				کاشی‌نگاره ظهور عاشورا
				کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی
				کاشی‌نگاره قضاص مختار

### رابطه گفتمان شیعی و مناسبات قدرت

گفتمان شیعی گفتمانی متکی به مردم بود (جعفری کافی آباد، ۱۳۹۴: ۷۸). نشان دادن حکومت شیعی مردمی و هم‌چنین دل‌کندن از دنیا و آماده‌سازی برای شهادت و روی آوردن به اسلام شیعی و تسلیم شرایط نامساعد اجتماعی و سیاسی نشدن، از تأثیرات گفتمان شیعی بود. شیوع برخی عوامل بحران‌زا در عدم مشروعیت گفتمان سلطنت از تأثیرات وابستگی به استعمار، به‌ویژه در بعد اقتصادی و سیاسی، تیرگی مناسبات بین دو گفتمان و حاکمان ایالات، موجبات رابطه تقابلی مردم به رهبری گفتمان شیعی علیه استبداد گفتمان سلطنت شد (ثواب، ۱۳۹۶: ۲۳۰-۲۰۷) که گفتمانی انتقادی و ضداستعماری بود و علما بودند که با قدرت از این گفتمان پشتیبانی کردند (رضائی پناه، ۱۳۹۵: ۹۸-۷۵). در بیان اهمیت تأیید مشروعیت، می‌توان به احمد کسروی اشاره کرد که به فتوای علمای نجف اشاره می‌کند تا همگان را به یاری گفتمان مشروعیت سوق دهند (آجودانی، ۱۳۷۸: ۹۲). هم‌چنین گفتمان سلطنت از گذشته در صدد جلب توجه علما به‌عنوان عاملین تأثیرگذار بر مردم جهت تأیید مشروعیت حکومت به نیابت از امام بود (خوانساری، ۱۳۹۴: ۱۷۶-۱۴۷). سراسر جریان اندیشه شیعی عرصه تعامل و یا تقابل دو گفتمان برجسته در ساحت جامعه ایرانی است؛ یکی گفتمان شیعی براساس هویت ایرانی اسلامی و دیگری گفتمان سلطنت بود که با روی آوردن به تجدد، گفتمان شیعی را مجبور به پذیرفتن ضعف خود از مبانی اسلامی کرد تا بهبودبخشیدن به اوضاع جامعه اسلامی با توجه به مبانی سیاسی را موجب شد (جمال‌زاده، ۱۳۸۳: ۵۷-۳۳).

### نتیجه‌گیری

از منظر تحلیل گفتمان، از آنجاکه کاشی‌نگاره‌های مورد مطالعه، در زمینه اجتماعی- تاریخی و در وضعیت انقلاب مشروعیت قرار می‌گیرند، شایسته توجه هستند؛ زیرا گونه‌ای از راهبرد مدیریت مذهبی در آن‌ها قابل مشاهده است. ادغام روش‌شناسی فرکلاف که برخی از مبانی معرفت‌شناختی، روش‌شناختی و ارزش‌شناختی را برای این مطالعه ارائه می‌کند، امکان تحلیل نظام‌مند نظم نشانه‌شناختی ظاهری را

که تسلط قدرت در ایران دوره قاجار ترتیب داده است، ممکن می‌سازد. در پاسخ به سؤال اول پژوهش که چه گفتمان‌هایی منجر به بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک شد؟ مشخص شد که تقابل دو گفتمان سلطنت و گفتمان شیعی در پس گفتمان مشروطه منجر به بازتاب اندیشه شیعی در کاشی‌نگاره‌ها شده است. اندیشه شیعی با زبان تجسمی کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک، به‌مثابه گونه‌ای کنش اجتماعی، زبربن‌های ایدئولوژیک تقابل دو گفتمان را که در اثر مرور زمان بار محتوایی خاصی پیدا کرده است، آشکار می‌کند. گفتمان شیعی در دل خود حضور فعالانه چند خرده‌گفتمان شیعی را شاهد بود که شامل گفتمان مشروطه، مشروطه مشروع و سنتی است. در پاسخ به سؤال دوم پژوهش؛ یعنی گفتمان شیعی در کاشی‌نگاره‌های تکیه، تحت تأثیر چه عواملی به وقوع پیوسته است؟ باید گفت که در این بافت، گفتمان مشروطه توانست برای جلوگیری از پیشروی گفتمان غرب، با توجه به مبانی اسلامی، مقاومت خود را از طریق توده مردم به گفتمان غالب تغییر دهد و در کاشی‌نگاره‌ها با توجه به مبانی اعتقادی شیعیان و از طریق مؤلفه‌های تأثیرگذاری، چون واقعه عاشورا و یاری کردن امامان، مفاهیم مورد نظر را به ذهن مخاطبان انتقال دهد. هم‌چنین در قالب دو کاشی‌نگاره دیگر تأکید بر پیوستن به یکدیگر با توجه به قیام علیه حکومت ظالم ادامه می‌یابد و در ادامه، اندیشه شیعی در این کاشی‌نگاره‌ها در تقابل با اندیشه و گفتمان سلطنت قرار می‌گیرد. قهرمانان شیعی کاشی‌نگاره ظهر عاشورا، نماد انسان کامل و مبارزی خداپرست بودند. تقابل ایشان با لشکریان یزید تمثیلی از دوران مشروعیت است. قهرمان کاشی‌نگاره سلیمان خزاعی، نماد انسانی متدین و غفلت‌زده و تمثیلی از بیدار شدن مردم در جهت یاری‌رساندن به امام شیعیان است. قهرمان کاشی‌نگاره قصاص مختار، نماد انسان متدین، تمثیلی از بازگشت به باور اسلامی و کمک به تثبیت گفتمان شیعه است. در اندیشه شیعی که در پس این کاشی‌نگاره‌ها قرار دارد، گفتمان شیعی در قالب رفتارها و الگوهای شخصیت‌های بزرگ و قهرمانان شیعی تولید و بازتولید می‌شود. از منظر گفتمان شیعی برخی از هنجارهای اجتماعی همچون ولایت و روحیه عدالت‌خواهی و مبارزه،



- بویل، جان اندرو (۱۳۶۲). *تاریخ ایران کمبریج*. جلد چهارم، مترجم: تیمور قادری، تهران: امیرکبیر.

- بهرام پور، شعبانعلی (۱۳۷۹). *درآمدی بر تحلیل گفتمان: گفتمان و تحلیل گفتمانی*. به اهتمام محمدرضا تاجیک، تهران: فرهنگ گفتمان.

- پنجه‌باشی، الهه؛ فرهد، فرنی (۱۳۹۴). «مطالعه نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه معاون‌الملک». *نگارینه هنر اسلامی*، دوره دوم، شماره ۷، ۲۹-۸.

- ثواقب، جهانبخش؛ رستمی، پروین (۱۳۹۶). «اوضاع سیاسی کرمانشاه مقارن جنبش مشروطیت در ایران (۱۳۲۷-۱۳۲۴ق)». *پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران*، سال هفتم، شماره دوم (پیاپی ۱۴)، صص. ۲۳۰-۲۰۷.

- جعفری کافی‌آباد، صابر (۱۳۹۴). «فرهنگ سیاسی علمای سنتی دوران مشروطه: با تأکید بر آرای شیخ ابوالحسن نجفی مرنندی و محمدحسین تبریزی». *مطالعات جامعه‌شناختی*، دوره بیست‌ودوم، شماره ۲، صص. ۱۶۳-۱۰۰.

- جمال‌زاده، ناصر (۱۳۸۳). «جایگاه مردم در اندیشه و عمل سیاسی علمای شیعه از جنبش تنباکو تا انقلاب اسلامی: مطالعه موردی آیت‌الله میرزای شیرازی، نائینی، مدرس، امام خمینی (ره)». *دانشگاه امام‌صادق*، شماره ۲۲، صص. ۵۷-۳۳.

- حسینی، بی‌بی زینب (۱۳۹۸). «تبیین نقش امام‌سجاد(ع) در شکل‌گیری قیام‌های توأبیین با تأکید بر ادعیه صحیفه سجاده‌یه». *مطالعات فهم حدیث*، شماره ۲ (پیاپی ۱۰)، صص. ۱۲۷-۱۰۵.

- خنیفر، حسین (۱۳۹۵). *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی*. جلد یکم. تهران: نگاه دانش.

- خوانساری، رؤیا (۱۳۹۴). «چگونگی مواجهه حکومت قاجار با مسئله مشروعیّت». *فرهنگ پژوهش*، شماره ۱۹، صص. ۱۴۷-۱۷۶.

- رضایی‌پناه، امیر؛ حسینی‌زاده، محمدعلی (۱۳۹۵). «تحلیل کیفیت بازنمایی مفهوم مشروعیّت سیاسی در گفتمان علمای مشروطه‌خواه ایران». *اندیشه سیاسی در اسلام*، شماره ۱۱، صص. ۷۵-۹۸.

- زرگری‌نژاد، غلامحسین (۱۳۷۷). *رسایل مشروطیت: ۱۸ رساله و لایحه درباره مشروطیت*. تهران: کویر.

برعکس می‌شود و جای خود را به بیعت‌شکنی با اهل‌بیت و دنیاطلبی و راضی‌شدن به شرایط نامناسب اجتماعی و سیاسی می‌دهد. گفتمان شیعی در ساختار و بافت متن کاشی‌نگاره‌ها با انتخاب وقایع خاص و مورد توجه شیعیان، به خلق داستان خود می‌پردازد. پیامد انتخاب گفتمان شیعی در مضامین کاشی‌نگاره‌ها، نمایش گفتمانی ضدسلطنت و انتقادی در اواخر دوران قاجار و بازتاب آن در کاشی‌نگاره‌های مورد مطالعه است. مطالعه سایر کاشی‌نگاره‌های تکیه معاون‌الملک بر مبنای تحلیل گفتمان انتقادی، برای پژوهش‌های آتی به سایر پژوهشگران پیشنهاد می‌شود.

#### پی‌نوشت‌ها:

- 1- Critical discourse analysis
- 2- Zellig S. Harris
- 3- Norman Fairclough
- 4- Karl Marx
- 5- Feuer bach

#### منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۷۷). *ایران بین دو انقلاب*. مترجم: احمد گل‌محمدی و محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.

- آجودانی، ماشاءالله (۱۳۷۸). *مشروطه ایرانی*. تهران: اختران.

- آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۹۴). «توصیف و تبیین ساخت‌های زبانی ایدئولوژیک در تحلیل گفتمان انتقادی». *پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*، شماره ۲، صص. ۱۹-۱.

- ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۶۸). *الکامل فی‌التاریخ*. جلد یازدهم، مترجم: ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی، تهران: علمی.

- ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ق). *کامل‌الزیارات*. گردآورنده: عبدالحسین امینی و غلام‌رضا عرفانیان یزدی، نجف: المطبعة المبارکة المرتضویة.

- بحرانی، هاشم‌بن سلیمان (۱۴۱۶ق). *البرهان فی تفسیر القرآن*. تحقیق: قسم الدراسات الاسلامیه، مؤسسه البعثه، قم: بنیاد بعثت.

- بشریه، حسین؛ جمال‌زاده، ناصر (۱۳۷۷). «اشکال گفتمانی علمای شیعه از صفویه تا مشروطیت». *مدرس*، شماره ۸، صص. ۱۷۸-۱۹۹.



- شایسته‌فر، مهناز. (۱۳۸۴). هنر شیعی عناصر هنر شیعی در نگارگری و کتیبه‌نگاری تیموریان و صفویان. تهران: مطالعات هنر اسلامی.
- شریف‌الرضی، محمد بن حسین و دیگران (۱۴۰۴). شرح نهج‌البلاغه. جلد یکم تا بیستم، قم: مکتبه آیت‌الله العظمی المرعشی النجفی (ره).
- شهبازی، سیاوش؛ شهبازی، سروش (۱۳۸۶). «تکیه معاون‌الملک جلوه‌گاه هنر مذهبی و حماسی و چهره‌های تاریخی ایران». کتاب ماه هنر، شماره ۱۰۴-۱۰۳، صص. ۵۱-۴۶.
- شهیدی، سیدجعفر (۱۳۹۶). تاریخ تحلیلی اسلام: از آغاز تا نیمه نخست سده چهارم. تهران: علمی و فرهنگی.
- شیرزادی، آتنا؛ درویشی، محمد؛ بکائیان، داوود (۱۳۹۹). «ارتباط موضوع و رنگ در کاشی‌نگاره‌های عاشورایی تکیه معاون‌الملک کرمانشاه»، نگره، دوره شانزدهم، شماره ۲۷، صص. ۲۳-۵.
- طبری‌املی، ابوجعفر محمد بن جریر بن یزید (۱۳۶۲). تاریخ طبری. جلد هشتم، مترجم: ابوالقاسم پاینده، تهران: اساطیر.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۷ ق). تهذیب‌الاحکام. مصحح: حسن الموسوی خراسان. جلد ۶. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- عبداللهی، محمد؛ کرمی‌نیا، محمداسماعیل (۱۳۹۶). «جایگاه امام حسین در تفاسیر شیعی». معارف حسینی، دوره دوم، شماره ۷، صص. ۷۳-۵۵.
- عروسی هویزی، عبدعلی بن جمعه (۱۴۱۵). تفسیر نور الثقلین. تحقیق: سیدهاشم رسولی محلاتی، قم: اسماعیلیان.
- عطارزاده، مجتبی؛ اتحادمحکم، سحر (۱۳۹۲). «خوانش گفتمان کاشی‌نگاره روایتگر سردر ورودی باغ‌ارم شیراز». باغ‌نظر، دوره دهم، شماره ۲۶، صص. ۴۸-۴۱.
- فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹). تحلیل گفتمان انتقادی. مترجم: فاطمه شایسته‌پیران و دیگران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- فیض‌کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۱۶ ق). تفسیرالصافی. تهران: مکتب الصدر.
- قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا (۱۳۶۸). تفسیرکنزالدقائق و بحر الغرائب. تحقیق: حسین درگاهی، تهران: وزارت ارشاد اسلامی.
- کاپادونا آپوستولوس، دایان (۱۳۸۳). «هنر دینی، دین و هنر». مترجم: فرهاد ساسانی، بیناب، شماره ۷، صص. ۱۰۹-۱۰۰.
- کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۷۷). تاریخ انقلاب مشروطیت. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کدیور، محسن (۱۳۷۸). سیاست‌نامه خراسانی. تهران: کویر.
- کسروی، احمد (۱۳۵۴). تاریخ انقلاب مشروطه ایران. تهران: امیرکبیر.
- کوپر، جین (۱۳۷۹). فرهنگ مصور نمادهای سنتی. مترجم: ملیحه کرباسیان، تهران: فرشاد.
- کوفی، ابن اعثم (۱۳۹۶). الفتوح. مترجم: محمد بن احمد مستوفی هروی، مصحح: غلامرضا طباطبائی مجد، تهران: علمی- فرهنگی.
- مجلسی، مولی محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). بحارالانوار. جلد چهل و چهارم، مصحح: محمدباقر محمودی و عبدالزهره علوی، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- محمدجعفری، سیدحسین (۱۳۹۲). تشیع در مسیر تاریخ: تحلیل و بررسی علل پیدایش تشیع و سیر تکوینی آن در اسلام. مترجم: سیدمحمدتقی آیت‌اللهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- مرتضی عاملی، سیدجعفر (۱۳۵۵ ق). الامام علی بن الحسین و اموال مروان الحکم. قم: الهادی.
- مسکویه، ابوعلی (۱۳۸۰). تجارب الامم. طهران: دار سروش للطباعة والنشر.
- مهدی‌آبادی، ملیحه؛ خدیوی، سیامک (۱۳۸۱). «تغییرات در معماری و تزیینات تکیه معاون‌الملک». اثر، شماره ۳۳ و ۳۴، صص. ۱۴۵-۱۰۰.
- میلز، سارا (۱۳۹۲). اصطلاحات انتقادی نوین: گفتمان. مترجم: فتاح محمدی، زنجان: هزاره سوم.
- نائینی، محمدحسین (۱۳۸۹). تنبیه الامه و تنزیه المله. پی‌نوشت: آیت‌الله سیدمحمود طالقانی، تهران: صمدیه.
- نجفی، موسی (۱۳۷۸). اندیشه سیاسی و تاریخ نهضت حاج‌آقا نور... اصفهانی. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- نوروزی، نسترن (۱۳۹۶). «خوانش جامعه‌شناختی مضامین کاشی‌های تکیه معاون‌الملک». جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره نهم، شماره ۲، صص. ۲۵۲-۲۱۳.
- یورگنسن، ماریان؛ لوییز، فیلیپس (۱۳۹۵). نظریه و روش در تحلیل گفتمان انتقادی. مترجم: هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

- Chouliaraki, L. Fairclough, N. (1999). Discourse in the late modernity, Edimburgo: University Press.
- Fairclough, Norman. (1995). Language and power, London: Langman Group UK Limited.
- Fairclough, N. (2003). Analysing Discourse: Textual analysis for social research, New York and London: Routledge.
- Fairclough,N.(2005).Peripheralvision:Discourse analysisinorganizationstudies:Thecaseforcritical realism, Organization Studies, 26, pp. 915–938.
- Harris, Zellig S. (1952). Language. Linguistic Society of America, Vol. 28, No. 1 (Jan. - Mar. 1952), pp. 1-30
- Kubler, George. (1962). The shape of time of Muslim philosoph, London: Yale University Press.
- Okasha, Servant. (1981). The Muslim painter and the divine, London: park lane.

## Critical discourse analysis of Shiite in the paintings on tiles of Moaven al-Molk Tekyeh

Samaneh Seraj<sup>1</sup>, Mohsen Marasy<sup>2</sup>

1- Ph.D. Art Research student, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Art Research, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran.  
(Corresponding Author)

DOI: 10.22077/NIA.2024.6136.1703

### Abstract

Using the critical discourse analysis approach, the present research analyzes the most important theme of Shiite art, the narrative of Ashura and its related events, in paintings on tiles of Moaven al-Molk Tekyeh that date back to the Qajar period. This analytical approach investigates the visual language of the paintings on tiles as a social action related to the historical, political, social, and ideological factors of the two Shiite and monarchy discourses. Factors that are reproduced with special Shiite elements in the tile paintings of Moaven al-Molk Tekyeh. Shiite elements are a combination of beliefs, myths, and historical events of the Shias. The use of these Shiite elements has been effective in legitimizing the government of the rulers of the time. The research has aimed to analyze the discourses related to the reflection of Shiite thought in the paintings on tiles of Moaven al-Molk Tekyeh and to identify the elements and the function of the Shia discourse in the paintings on tiles considering the political and social developments of society in the Qajar era. The questions of the research have been what discourses led to the reflection of Shia thought in the paintings on tiles of Moaven al-Molk Tekyeh? and under the influence of what factors has this Shiite discourse in paintings on tiles taken place? The research method has been critical discourse analysis which is a qualitative research method. Additionally, Fairclough's views have been used as the theoretical basis of the research. Data were collected using library research and field study. The paintings on tiles were analyzed based on Fairclough's three-level critical analysis. The research community consists of 12 tile paintings related to Zeinabie of Moaven al-Molk Tekyeh, of which 3 tile paintings were selected in a purposeful way to analyze the most information related to the research questions. The results of the research indicate that based on the analysis of the critical discourse, the discourse of Shia is opposed to the discourse of monarchy in these tile paintings. The Shia discourse used Shia traditions to show this conflict in the existing conditions of the society. Shiite traditions were combined with Arab Shiite thought and Iranian identity. Shiite elements were reproduced in the form of behaviors and models of Shiite heroes. The artist expressed the political, social, and cultural issues of the Qajar period with an anti-colonial discourse. Shia critical discourse using the theme in the tiles showed the interaction and confrontation of Shia characters along with the negative consequences. In the framework of the Shia discourse, some social norms were reversed. The Shiite discourse in the structure and texture of Kashi paintings created its own story by choosing specific Shiite events. This choice of Shiite discourse was due to the presence of anti-royalty and critical discourse in the Qajar era and was reflected in the tile paintings.

**Key words:** Critical discourse analysis, Shiite thought, paintings on tiles, Qajar period, Moaven al-Molk Tekyeh.

---

1- Email: samaserajresearcher@gmail.com

2- Email: marasy@shahed.ac.ir

(Date Received: 2023/02/15 - Date Accepted: 2024/04/03)